

"Finland är de prefabricerade trähusens land"

Digitalisering av arkiv bidrar med ny information om trähusexportens historia

Mia Åkerfelt

doi.org/10.23995/tht.154826

Digitaliseringen av arkivmaterial har under de senaste decennierna förändrat tillgången till data och möjliggjort forskning i material som tidigare var svårhanterligt. I fallet med den finländska exporten av prefabricerade trähus har den senaste utvecklingen bidragit till nya perspektiv som breddar tidigare kunskap om fenomenet. Syftet med artikeln är därför att komplettera denna historia med hjälp av nytt källmaterial i både finländska och internationella arkiv. Frågeställningarna rör hur det nya materialet kan påverka den vedertagna beskrivningen av exportens historia. Undersökningen kombinerar tidigare känt material från finländska företagsarkiv med material ur Nationalbibliotekets digitaliserade samlingar av dagstidningar och småtryck, samt arkivmaterial från bland annat Polen och Israel. Resultatet är en betydligt bredare beskrivning av den finländska trähusindustrin och trähusexportens historia där prefabriceringsindustrins framväxt, antalet producenter, information om export och deltagande i internationella utställningar samt exportvolymen omvärderas. Detta lägger grunden för ny framtida forskning.

Nyckelord: *prefabricering, trähus, historiografi*

Finlåndarna är kända för att vara experter på prefabricering – man kan säga att Finland är de prefabricerade trähusens land.¹

Så här kommenterade israeliska tidningar den ökande importen av finländska trähus till landet under början av 1950-talet. Före 1955 hade över 2000 trähus och sjukhus importerats till Israel som en del i bilateral handel och återuppbyggnadsprojekt efter andra världskriget. Men Israel var bara ett av många länder världen över som importerade finländska prefabricerade trähus av olika skäl. Denna betydande handel inleddes redan i slutet av 1800-talet och fortgår än idag.

Inom den finländska arkitekturhistoriska forskningen har mobiliteten hos både arkitekter och deras idéer varit ett betydande forskningsområde. Internationella kontakter och uppdrag för välkända arkitekter, såsom Alvar Aalto och Eliel Saarinen, är en självklar del av berättelsen om den finländska arkitekturens historia. Däremot har exporten av prefabricerade trähus varit en aspekt av den finländska arkitekturexporten som inte fått samma uppmärksamhet. När den finländska prefabriceringens historia har studerats har fokus ofta legat på hur den inhemska marknaden utvecklats under 1900-talets andra hälft, medan exporten under vissa perioder

endast i några fall har behandlats mer ingående.² Vanligtvis har prefabriceringens och exportens historia beskrivits utgående från Puutalo Oy:s företagshistoria, eftersom företaget, en av de huvudsakliga aktörerna under perioden 1940–1970, själv publicerade flera historiker.³ Därtill finns stora delar av företagets arkiv, framför allt ritningar och fotografier, bevarade i *Suomen Elinkeinoelämän Keskusarkisto* (ELKA). I publikationerna om olika aspekter av den finländska trähusindustrins historia har författarna i regel hänvisat till detta material och återgett Puutalos beskrivningar av marknadsläget innan företaget grundades som sammanfattning av prefabriceringens historia före 1940.⁴

Inom forskningsprojektet *HoPE – Housing, prefabrication and export: the architecture of reconstruction in times of crisis* var en av målsättningarna att kartlägga exporten av finländska trähus till återuppbyggnadsområden i Polen

2 Se översiktsverk som Matti Leiviskä, *Parakeista passiivitaloihin – Suomen puutaloteollisuuden historia* (Puutaloteollisuus oy, 2009); Jorma Mäenpää, *25 vuotta suomalaista puutaloteollisuutta* (Myyntiyhdistys Puutalo Oy, 1965); Erkki Helamaa, *40-luku, korsujen ja jälleenrakentamisen vuosikymmen* (Suomen Rakennustaitteen Museo, 1983); Kirsi Saarikangas, *Model houses for model families: Gender, Ideology and the Modern Dwelling: The Type-Planned Houses of the 1940s in Finland* (SHS, 1993); Petteri Kummala, *Lamasalvoksesta elementtitekniikkaan. Suomalainen pientalosuunnittelu jälleenrakennuskaudella* (Suomen Rakennustaitteen Museo, 2005); Pertti Lampi, *Oma tupa, oma lupa: Suomen omakotiliitto 1947–2007. Omakotiliikkeen ja -rakentamisen sekä pientaloasumisen historiaa ja kehitysvaiheita* (Suomen Omakotiliitto, 2007); Harri Hautajärvi, *Rakennetun suomen tarina* (Rakennustietosäätiö, 2020); Kristo Vesikansa, Philip Tidwell & Laura Berger, *New Standards: Timber Houses Ltd. 1940–1955* (Garret Publications, 2021).

3 Puutalo Oy. *10 vuotta suomalaista Puutaloteollisuutta*, (Puutalo Oy, 1950) och Mäenpää, *25 vuotta suomalaista puutaloteollisuutta*.

4 Här är framför allt det föredrag om exporten under åren efter kriget som skrivits av Tuomo Mattila för Kansantalouden seminaari 14.3.1951 (*Tehdasvalmisteisten puutalojen vienti sodanjälkeisinä vuosina*) en ofta citerad källa, i vilken Mattila konstaterar att 1928 är det årtal då den inhemska trähusproduktionen kom igång, och att det framför allt var sommarstugor som producerades. Puutalo Oy:s arkiv, ELKA.

1 Davar 15.7.1952.

och Israel under efterkrigstiden.⁵ Redan tidigt i projektet visade materialfynden att Puutalo Oy:s egna beskrivning av både den finländska prefabriceringens historia och av den finländska exportverksamheten inte stämmer överens med andra källor. Det blev också tydligt att informationen i de bevarade finländska arkiven är begränsad och delvis innehåller uppgifter som inte är jämförbara med data bevarad i andra sammanhang, såsom tidningsartiklar, ritningar och arkiv i de länder som tog emot de exporterade trähusen. Trots detta har Puutalo Oy:s egen version av historien i praktiken blivit kanoniserad, och få av de historiska översikterna behandlar därför forskningsresultat från tiden före 1940.

Artikelns syfte är därför att komplettera den finländska trähusexportens historia utifrån materialfynd i både finländska och internationella arkiv. De huvudsakliga frågeställningarna rör hur det nya materialet kan påverka beskrivningen av den finländska trähusexportens historia – vad berättar de nya källorna som tidigare inte varit känt? Undersökningen kombinerar tidigare känt materialet från finländska företagsarkiv med material ur Nationalbibliotekets digitaliserade samlingar av dagstidningar och småtryck, samt med både traditionellt, här i betydelsen icke-digitaliserat, och digitaliserat arkivmaterial i bland annat Polen och Israel. Undersökningen kombinerar arkivforskning i traditionella arkiv med strukturerade sökningar i digitala databaser och tolkar resultaten utifrån ett kritiskt historiografiskt perspektiv. Artikeln inleds med en diskussion om material, metodologi och teori. Därefter presenteras den tidigare forskningen om finländska prefabricerade trähus, vilken sedan kompletteras med nya forskningsresultat.

5 Projektet drivs av Mia Åkerfelt vid Åbo Akademi och är finansierat av Konestiftelsen 2022–2026.

Material och metodologi

Utgångspunkten var att hitta en strategi för att få fram information om den tidiga trähusexporten som inte fanns bevarad i de vanligaste arkivsamlingarna. Metodologiskt har undersökningen lånat praxis från systematiska litteraturkartläggning, exempelvis enligt Adriana Mihaela Soaita et al. (2020).⁶ Här är utgångspunkten en formulering av relevanta booleska söksträngar som används vid sökningar i artikel- eller litteraturdatabaser. Söksträngarna skall byggas upp kring centrala begrepp inom det forskningsfält som undersöks. I denna undersökning har termer för prefabricerade byggnader, export och olika företag utgjort grunden för sökningarna. Sökresultaten sorteras därefter utifrån innehållets relevans för att skapa en tillräckligt bred samling texter som ger ett statistiskt underlag för att kartlägga forskningsläget, medan utvalda texters analyseras mer ingående. En liknande metod har använts av bland andra Daniel O'Neill och Samantha Organ i deras översikt av den splittrade forskningen om den brittiska prefabriceringens historia.⁷

Eftersom en stor del av litteraturen som behandlar den finländska prefabriceringshistorien inte är digitaliserad, bestod det första skedet av undersökningen i att kartlägga översiktsverk samt litteratur där prefabriceringshistoria diskuteras i samband med andra studier. Informationen i dessa texter sammanställdes därefter till en tidslinje över hela den kända publicerade prefabriceringens historia, i syfte att identifiera var forskningsluckorna finns.

6 Adriana Mihaela Soaita, Bilge Serin and Jenny Preece, "A methodological quest for systematic literature mapping," *International Journal of Housing Policy* 20, nr 3 (2020): 320–343, DOI: 10.1080/19491247.2019.1649040

7 Daniel O'Neill, Samantha Organ, "A literature review of the evolution of British prefabricated low-rise housing," *Structural Survey* 34, nr 2 (2016).

För att komplettera den tidigare kända informationen blev nästa steg att granska hur prefabricering rapporterats i digitaliserade dagstidningar och tidskrifter, källor som före digitaliseringen var tidskrävande att söka i om man inte visste när något skett. Det innebar att en uppsättning relevanta söktermer formulerades, baserat på textfynden i det inledande forskningsskedet. Dessa användes först i Nationalbibliotekets digitaliserade samlingar och i databasen Finna.fi, och modifierades efter hand att nya relevanta termer dök upp. I skrivande stund har Finlands nationalbibliotek digitaliserat alla svenskspråkiga dagstidningar, och en stor del av det finskspråkiga dagstidningsmaterialet fram tills idag är tillgängligt via bibliotekets databas.⁸ Utifrån informationen skapades en parallell tidslinje över hur prefabricering och export har diskuterats i media jämfört med i den tidigare litteraturen. Eftersom de finländska tidningarna huvudsakligen publicerades på finska och svenska krävdes söktermer på båda språken. I många fall var språkversionerna av artiklarna direkta översättningar, men det är inte ovanligt att relevant information endast publicerats på det ena språket. I det digitaliserade materialet förekom också texter avsedda för exportmarknaden, vilket krävde söktermer på respektive språk, bland annat polska, hebreiska, engelska, franska, spanska och tyska. I de polska arkiven har digitaliseringen inte nått lika långt, medan de israeliska arkiven ligger på en motsvarande nivå som de finländska.⁹ Samtidigt finns det stora variationer mellan enskilda arkiv.

8 Se Nationalbibliotekets digitaliseringsprogram för detaljer om hur digitaliseringen framskrider. <https://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/180316/Kansalliskirjaston%20digitointiohjelman%202021-2024.pdf?sequence=5&isAllowed=y>

9 Exempelvis Israel State Archives, the Central Zionist Archives, National Library of Israel, Historical Jewish Press har en stor del digitaliserat material. I Polen finns exempelvis Archiwum Akt Nowych, Warsaw/Centralarkivet för moderna handlingar i Warszawa, Archiwum Państwowe w Katowicach/Regionarkivet för Katowice, Polska pressförbundets fotoarkiv som alla har digitaliserat delar av sitt material.

Utöver behovet av flerspråkiga forskningsresurser är även förståelsen av begreppsutvecklingen en central del i sökprocessen, något som också O'Neill och Organ har diskuterat.¹⁰ Speciellt perioden före 1940 kännetecknas av en högst varierande terminologi för de finländska prefabricerade trähusen. Termerna kan antingen vara direkta översättningar av internationella begrepp eller specifika benämningar skapade av enskilda producenter. Det kan konstateras att byggnaderna före 1940 i huvudsak beskrivs med termer kopplade till flyttbarhet snarare än prefabricering. Under slutet av 1800-talets är det främst "flyttbara villor" eller "siirrettäviä huiloita/huoneita" som ger sökträffar, medan "flyttbara byggnader/hus" blir vanligare under 1920-talet.

I exportkataloger från mellankrigstiden används internationella termer som "transportable cottages". År 1927 förekommer för första gången rubriken "standard wooden houses" som underkategori i *Finnish Trade Review*.¹¹ Ett par år senare används i samma skriftserie begrepp som "standard houses" eller "ready-constructed houses". I katalogen över utställda trähus från Byggnadsmässan i Helsingfors 1940 används begreppet "fabriksmässigt tillverkade trähus" eller "tehdasmaisesti valmistettuja puutaloja".¹² När man pusslar ihop informationen från artiklarna blir det möjligt att kartlägga den finländska prefabriceringens verksamhet från 1800-talets sista decennier till mitten av 1950-talet. Samtidigt ger materialet också en inblick i den internationella handeln med prefabricerade bostäder från slutet av 1800-talet till decennierna efter andra världskriget.

10 O'Neill et al., "A literature review," 192–193.

11 *Finnish Trade Review*, 1927, "transportable cottages".

12 *Fabriksmässigt tillverkade trähus, som utställas på Byggnadsmässan* (Bostadsutställningen i Helsingfors, 1940).

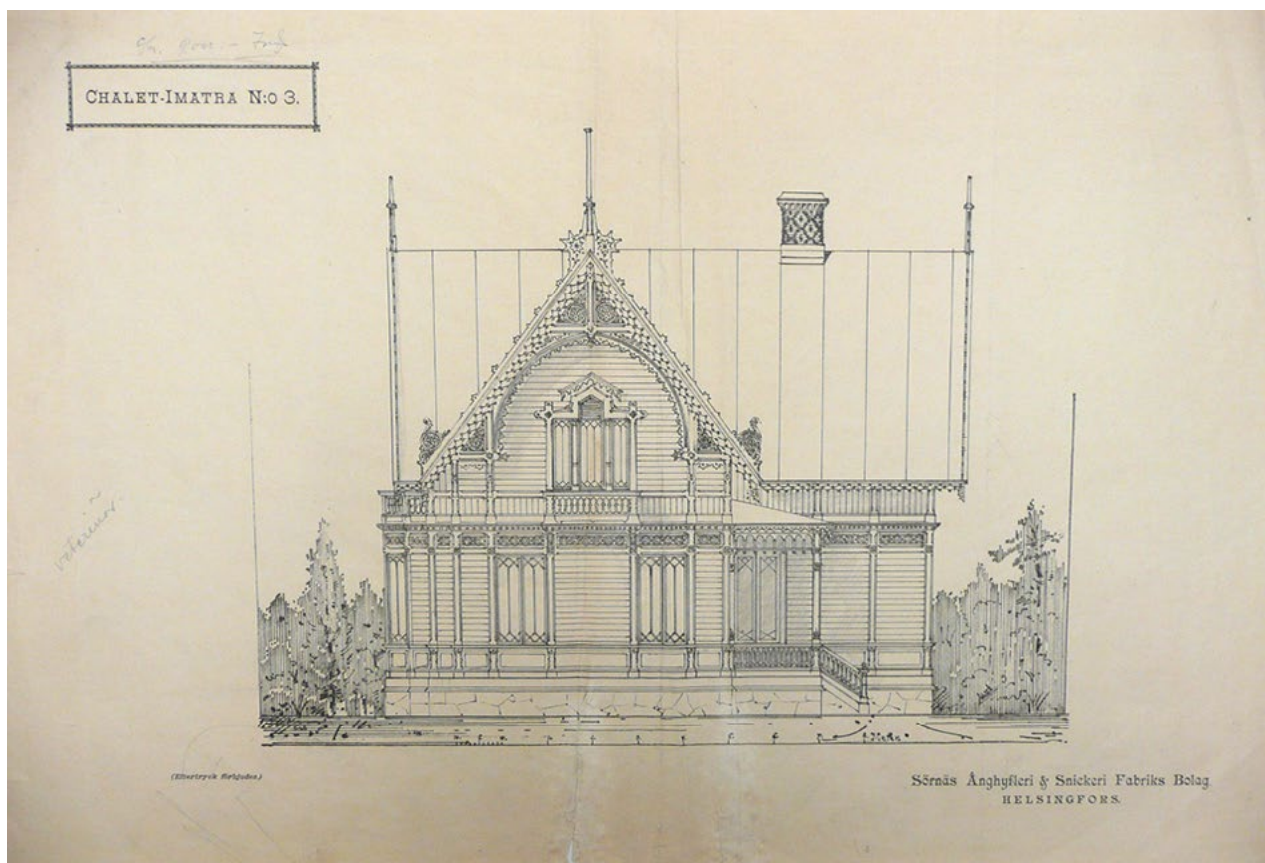

Bild 1. Sörnäs Änghyfleri och Snickeri Fabriks Bolag saluförde prefabricerade villor i tidens smak under 1800-talets sista decennium. Samling: Selim A Lindqvist, Finlands arkitekturmuseum. Alla rättigheter förbehållna.

Vad säger tidigare forskning i det finländska materialet?

I den publicerade forskningen om prefabriceringens uppkomst ingår några texter där beskrivningar av 1800-talets prefabrikation är inarbetadesomen del av andra teman. Exempelvis gick Timo Jeskanen i *Kansanomaisuus ja rationalismi – Näkökohtia Suomen puuarkkitehtuuriin 1900–1925* Esimerkkinä Oiva Kallion kesähuvila Villa Oivala från 1998 igenom information om byggnadsindustrins tidiga skede under slutet av 1800-talet baserat på uppgifter i bland annat *Suomen Teollisuuslehti*. Utöver detta finns information om prefabricering i samband med forskning om utställningsarkitektur och personhistoria. Exempelvis tar Tuula Vuolle-Selki i *Vera Hjelt – työväensuojelija* upp den produktion av prefabricerade byggnader som Hjelts snickeriföretag hade under tidigt 1890-tal.

En av de äldsta ritningarna till prefabricerade byggnader som nämns i tidigare forskning finns bevarad i Arkitekturmuseets samlingar och är signerad Sörnäs Änghyfleri och Snickeri Fabriks Bolag. Ritningen (bild 1) är odaterad men kan stilmässigt attribueras till 1800-talets sista decennier.¹³ Jeskanen tog också upp en katalog från Sandvikens Aktiebolag med modeller till prefabricerade villor designade av Frithiof Mieritz, vilken då fanns i Museiverkets arkiv.¹⁴

13 Finlands Arkitekturmuseum, Samling Selim A Lindqvist. I Leiviskä, *Parakeista passiivitaloihin* nämns att ritningen skall vara från 1891.

14 I skrivande stund har katalogen ännu inte gått att lokalisera i arkivet, men en bild på en av ritningarna finns återgiven i Timo Jeskanen, *Kansanomaisuus ja rationalismi – Näkökohtia Suomen puuarkkitehtuuriin 1900–1925* esimerkkinä Oiva Kallion kesähuvila Villa Oivala (Arkkitiehtiosaston tutkimuksia, Teknillinen Korkeakoulu, 1998), 26.

En av de mest heltäckande historiska beskrivningarna av den finländska trähusindustrin som helhet är Matti Leiviskäs *Parakeista passiivitaloihin – Suomen puutaloteollisuuden historia* från 2009. Leiviskä inkluderade i sin undersökning information om den tidigare nämnda ritningen från Sörnäs, men övrig information bygger på Tuomo Mattilas föredrag och lägger därmed nästa nedslag i prefabriceringens historia vid Karjalan Metsätuote och ”några icke vid namn nämnda företag i Helsingfors” som inledde verksamhet 1928, samt Ahlströms städslände av Alvar Aalto som producent för prefabricerade byggnadselement i slutet av 1930-talet.¹⁵ Översikten av forskningsläget gällande den tidiga prefabriceringen visar att det redan länge funnits kännedom om den verksamhet som pågick inom branschen under slutet av 1800-talet. Trots det har helhetsläget ändå inte inkluderats i de historiska översikter av prefabriceringen som utgetts, vilket påverkat uppfattningen om det historiska förloppet.

Internationell forskning och export

Det som kännetecknar forskningsfältet internationellt är att man främst har undersökt lokala eller nationella perspektiv. En gemensam, global historieskrivning saknas, och därför är det vanligt att litteraturen presenterar enskilda dominerande områdens prefabrikationshistoria, exempelvis USA:s, som startpunkt för prefabriceringen som helhet.¹⁶ Speciellt den tidiga exporten av bostadshus har väckt nationellt intresse, ofta inom ett postkolonialt forskningsperspektiv. Numera inkluderas exempelvis den brittiska exporten av prefabricerade trästrukturer till kolonier i dagens USA under

1600-talet och till Australien från och med 1780-talet, som en startpunkt för ett mer industriellt förhållningssätt till prefabrikation och export.¹⁷ I regel nämner också tidigare forskningslitteratur om skandinavisk prefabricering den produktion av färdigsågat timmer eller stockelement som förekom i de finländska och svenska bygderna under 1600-talet som en startpunkt för någon form av regional prefabricering.¹⁸

Det är utmanande att försöka hitta ett datum som skulle utgöra någon slags födelsedag för den moderna prefabriceringsindustrin. En del äldre texter, som Elias Cornells *1800-talets elementhusbygge* från 1969, lägger starten i engelsk utveckling av järnkonstruktioner för industribyggnader under 1700-talets andra hälft.¹⁹ Därtill brukar också det sena 1700-talets svenska intresse för typhus förstås som en del i utvecklingen mot en industriell husproduktion i Skandinavien. De flesta svenska källor ger ändå den svenske arkitekten och skeppsmekanikern Fredrik Blom erkännande för sin utveckling av industriell prefabricering av trähus i Norden då han på 1810-talet utvecklade ett system för flyttbaraträramarisolerademedförhydringspapp och bland annat *Rosendals slott* och *Kungliga Borgen* i Stockholm utfördes enligt den nya tekniken. Enligt den senaste forskningen torde ett 140-tal byggnader i tekniken ha uppförts, flera exporterades även till Danmark, Frankrike, Amerika och Västindien.²⁰ De prefabricerade

15 Leiviskä, *Parakeista passiivitaloihin*, 7–9. Här hänvisas också till Puutalos 10-års historik samt till Unto Siikainen. ”Teollisen rakentamisen arkkitehtuuri”. *Teollinen puurakentaminen*, red. Eero Laitinen (Rakennustieto Oy, 1995), 7–22 och Lampi, *Oma tupa, oma lupa*.

16 Colin Davies, *The prefabricated Home* (Reaktion Books, 2005), 44–46.

17 Se exempelvis O'Neill et al. ”A literature review”, och Cathy Keys, ”Diversifying the early history of the prefabricated colonial house in Moreton Bay,” *Queensland Review* 26, nr 1 (2019): 86–106. Keys har visat att redan den så kallade *First Fleet* som anlände för att kolonisera Australien bar med sig prefabricerade strukturer, och att man kort efter etablerandet av kolonin inledde lokal prefabricering av träbyggnader, 89–93.

18 Leiviskä, *Parakeista passiivitaloihin*, 6–9; Richard Edlund. ”Monteringsfärdigt i backspegeln,” *Kataloghuset: det egna hemmet i byggsats* (Byggförlaget, 2004), 21–23.

19 Elias Cornell, ”1800-talets elementhusbygge,” *Dædalus: Tekniska museets årsbok*, red. Sigvard Strand (Tekniska museet Stockholm, 1969), 29–46.

20 Edlund, ”Monteringsfärdigt i backspegeln,” 21–25.

byggnaderna beskrivs ofta som avsedda antingen för arbetarklassens behov eller för export till kolonier. Samtidigt blev beskrivningarna av de prefabricerade husen en symbol för den tidens fascination för teknisk utveckling och industrialiseringens möjligheter.²¹

Att kombinera nytt och gammalt – den tidiga exporten

När man utgår från informationen i den tidigare litteraturen och kombinerar den med data från sökningar i det digitaliserade materialet i tidningar samt i polska och israeliska arkiv, öppnar sig en helt ny och betydligt mer mångsidig berättelse om finländsk produktionshistoria och export. Historien framstår som mer enhetlig än man tidigare har antagit, och produktionen var under största delen av den undersökta perioden främst inriktad på export. Samtidigt har utvecklingen ofta drivits av enskilda entusiaster och saknat tydlig koppling till politisk styrning före andra världskriget.

Startpunkten för en undersökning av prefabriceringens historia i Finland utgörs vanligen av en genomgång av Puutalo Oy:s arkiv i ELKA. Materialet är fragmentariskt och består i huvudsak av företagets årsberättelser samt spridda protokoll från olika nämnder och arbetsgrupper. Längre enhetliga serier med information på detaljnivå, såsom mötesprotokoll från den vardagliga verksamheten eller bokföring, finns inte bevarat centralt. Däremot finns ett stort antal ritningar och fotografier, men dessa kan endast i vissa fall kopplas till konkret information i textdokumenten. Som exempel kan nämnas att man visserligen hittar information om Puutalos export till Polen åren 1947–1948 i texthandlingarna i arkivet. Däremot finns dokumentation av de många varianter av ritningar och ändringar som gjordes i byggnaderna under

beställningsskedet inte bevarad i Finland, utan endast i polska arkiv.

För att bygga på informationen är nästa steg att granska det finländska arkivmaterial som digitaliserats, såsom ritningar, fotografier, arkivdokument och framför allt artiklar i dagstidningar och branschtidskrifter. Det visade sig att de artiklar som publicerats i media utgjorde nyckeln till att kunna kartlägga den finländska trähusexportens historia. Som tidigare nämnts använde de tidiga producenterna i huvudsak begreppet ”flyttbara villor” för sina produkter. Det var under slutet av 1880-talet som dessa började diskuteras i tidningarna, och före år 1900 marknadsförde ett flertal finländska industrier flyttbara villor, även för export, i sina annonser. Intresset för att rapportera om den tekniska utvecklingen syns återkommande i media, vilket också Jeskanen noterade.²²

En av de första annonserna där flyttbara hus nämns är en notis publicerad efter den *allmänna finska utställningen i Helsingfors* 1875. Då kunde man köpa ett flyttbart hus med två rum samt trädgårdsmöbel av Kojo gårds tillverkning.²³ Exempelvis år 1888 spreds i ett flertal tidningar notiser om hur man utomlands tillverkat ett hus av papper och att en restaurang i samma material uppförts i hamnen i Hamburg.²⁴ År 1889 rapporterade man också om den paviljong som Theodor Höijer ritade för Parisutställningen samma år och som var prefabricerad vid Sandvikens Ångsåg i Helsingfors. Paviljongen har även undersökts av Kerstin Smeds i hennes forskning om de finländska utställningspaviljongerna under slutet av 1800-talet.²⁵ Höijer satt själv i företagets styrelse under några år.²⁶

21 Cornell, ”1800-talets elementhusbygge,” 33; Davies, *The prefabricated home*, 46–51.

22 Jeskanen, *Kansanomaisuus ja rationalismi*, 25–29.

23 *Hufvudstadsbladet* 8.10.1876.

24 *Uusi Suometar* 31.12.1888 och *Rauman lehti* 27.8.1890.

25 Kerstin Smeds, *Helsingfors-Paris: Finlands utveckling till nation på världsutställningarna 1851–1900* (SLS och Finska Historiska Samfundet, 1996), 249.

26 Jeskanen, *Kansanomaisuus ja rationalismi*, 27.

Bild 2. I Vera Hjelts snickeri aktiebolags annons i *Uusi Suometar* den 12 juli 1892 erbjuds hugade köpare att skaffa flyttbara sommarvillor från bolaget. Alla rättigheter förbehållna.

I början av 1890-talet var tre av de företag som oftast syntes i tidningarnas annonser Sörnäs Snickeri Aktiebolag, den nyss nämnda Sandvikens Ångsåg och Vera Hjelts snickeriaktiebolag (bild 2).²⁷ Det var ovanligt att byggnaderna från den här perioden visades på bild, men i beskrivningar från utställningar, i mindre annonser och i materialet i Finlands arkitekturmuseum kan man se att byggnaderna representerade stildrag typiska för den samtida villaarkitekturen, med riklig ornamentik i snickarglädje. Även enklare byggnader beskrevs i texterna.

Själva konstruktionen kan man också få information om. I mars 1892 fanns en flyttbar villa till påseende vid Sörnäs Ångsåg. Denna presenterades i en artikel enligt följande: Storlek 10,2 x 10,3 meter, rumshöjd 5,7 meter. Den innehöll en sal, två kammare, kök, två verandor, fyra kontor och rymliga vindar. Salen var 5,5 x 5,5 meter och från köket gick en spiraltrappa upp till vindarna. Själva byggnaden var gjord av 5 cm tjocka bräder i dubbla väggar. I mellanväggen fanns två lager papp för att undvika drag. Utifrån skall den ha varit ”vackert utsmyckad”. Det skulle ta två till tre veckor att bygga den, och man noterar att en likadan hade sålts till Amerika året innan.²⁸

Omnämmandet av export går hand i hand med beskrivningarna av producenter, och särskilt det som vid tiden upplevdes som geografiskt eller kulturellt ovanliga destinationer lyftes gärna fram. Innan den inhemska exporten diskuterades lyftes ofta olika exempel från Sverige fram, som försäljning av prefabricerade villor till Argentina år 1889.²⁹ Liknande notiser börjar vid samma tid också presentera finländska exempel. År 1891 hade Sörnäs Ångsåg fått en beställning på villabyggnader i trä som skulle exporteras till Rio de Janeiro. Enligt notisen hade en redan skeppats i slutet av november samma år.³⁰ Året därpå har samma företag skeppat en villabyggnad i trä till en badort nära Hamburg. Enligt notisen kunde byggnaden, med två rum och kök, inbringa ett pris på 2 700 mark.³¹ Firman Hamfelt och kumpaner hade 1893 sålt en villabyggnad värd 13 000 mark som sändes till Monaco.³²

Omfattningen av exporten går givetvis inte att kartlägga via dessa notiser, men ibland presenteras information som kan ge en allmän uppfattning om hur vanlig exporten var. Exempelvis hade Sörnäs Ångsåg år 1892 tillverkat flera villor ”enligt svensk modell” och i artikeln är man nöjd

27 *Uusi Suometar* 21.2.1892, här ett exempel på Vera Hjelts annonser.

28 *Uusi Suometar* 3.3.1892.

29 *Keski-Suomi* 3.12.1889.

30 *Hämäläinen* 18.11.1891.

31 *Helsingfors Aftonblad*, 7.8.1892.

32 *Päivälehti*, 13.1.1893.

med resultatet och kommenterar att svenskarna ju exporterar stora mängder prefabricerade byggnader, speciellt till varmare länder.³³ I Finland grundades också en exportförening 1890 och i notiser gällande föreningens verksamhet nämns ofta att prefabricerade byggnader kunde vara en viktig exportprodukt.³⁴

Återuppbyggnad, utställningar och ideologi

När man slår samman informationen i tidigare forskning och tidningsmaterial får man en bild av att marknaden för prefabricering var etablerad vid mitten av 1890-talet och att ett flertal producenter var verksamma runtom i Finland. Man hittar också information om att byggnaderna diskuterades i återuppbyggnadskontexter.

Exempelvis år 1895 koordinerade det ryska riket hjälpsändningar av prefabricerade villor till Konstantinopel, där en omfattande jordbävning hade förstört en stor del av infrastrukturen. Industristyrelsen fick i uppdrag att sända ut förfrågningar till de producenter av prefabricerade byggnader som fanns i Finland om de kunde delta. Enligt den lista som publicerades i *Uusi Suometar* skulle följande företag ha haft möjlighet att producera prefabricerade byggnader: i Helsingfors nämns Sörnäs Ångsåg och Sandvikens Ångsåg; i Borgå handelsråd A. Eklöf och Hangö Ångsåg; i Åbo Bomans ångsåg och möbelfabrik, Åbo träförädlingsindustri samt Ahlström. Utöver dessa nämns även Tyrvää puujalostusteollisuus, Sunilan hörypuunsepäntehdas, Karhulan hörypuunsepäntehdas, W. Rosenlew ja kumppanit, Paul Wahl och kumpaner i Viborg, Ahlqvist i Fredrikshamn, Anders Ahlström i Björneborg samt Hackman och kumpaner i Viborg.³⁵

Det främsta sammanhang där tidiga prefabricerade byggnader diskuterades i media var ändå deltagande i utställningar. Under 1890-talet hölls flera större internationella utställningar där det rapporteras att finländska prefabricerade hus haft framgångar. En arkitekt som ofta nämns är Frithiof Mieritz, vars produktion tidigare har undersökts av Timo Keinänen.³⁶ Mieritz var redan 1892 kopplad till Sandvikens aktiebolag, där han ritade villor som företaget producerade.³⁷ Året därpå ordnades den hygieniska utställningen i S:t Petersburg. Samma bolag hade där ställt ut en villa med tre rum och kök, vilken till företagets stora glädje hade köpts av självaste kejsaren.³⁸ En annan utställning till vilken finländska prefabricerade byggnader tillverkades var den stora utställningen i Nischnij-Novgorod år 1896. Det stora hotellkomplexet av Grahn, Hedman och Wasastjerna samt femton villor för mässbesökare, ritade av Mieritz, prefabricerades av Sandvikens Ångsåg och omnämndes i hyllande ordalag i tidningarna.³⁹ Den kanske mest kända av de finländska paviljongerna, den vid Parisutställningen 1900, ritades visserligen av Gesellius, Lindgren och Saarinen, men delarna tillverkades i Helsingfors av Sörnäs Snickeri Aktiebolag och skeppades till Paris i byggsats.⁴⁰

Under 1900-talets första decennier skrev man inte lika mycket om prefabricering i dagstidningarna. I de fall teknologin diskuterades kopplades den antingen samman med att den var lämplig för hjälpsändningar eller sattes in i

33 *Karjalatar* 28.2.1890, *Suomen teollisuuslehti* 1.2.1892. Jeskanen, *Kansanomaisuus ja rationalismi*, 27.

34 *Suomi* 15.4.1890.

35 *Uusi Suometar* 21.8.1895

36 Timo Keinänen, "Suomalaiset arkkitehdit keisarillisessa Pietarissa," *Venäläistä Helsingissä, Suomalaista Pietarissa*. Jäsentiedote 3:2010 (Rakennustaiteen seura, 2010), 16–39.

37 *Suomen teollisuuslehti* 1892, nr 7.

38 *Helsingfors Aftonblad* 1.8.1893.

39 Keinänen, *Suomalaiset arkkitehdit*, 30–31, se exempelvis *Nya Pressen* 28.8.1895 för artikel med fokus på byggnaderna.

40 Valtiovaraintoimituskunnan arkisto, sopimus näytelpaviljongin rakentamisesta sekä kertomukset ja julkaisut. Riksarkivet i Helsingfors och Jeskanen, *Kansanomaisuus ja rationalismi*, 29.

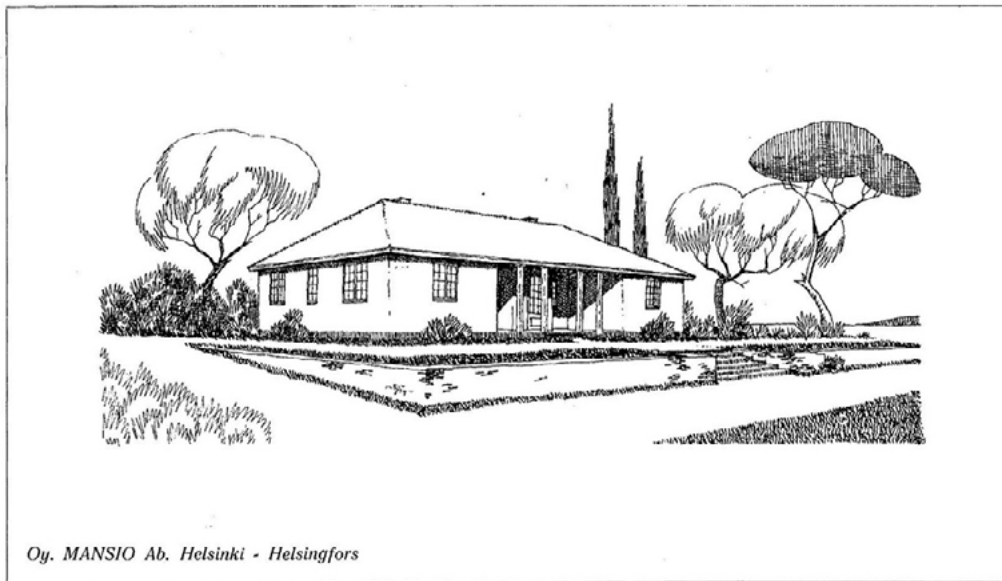

Bild 3. Mansio Oy:s katalog från 1924, där man på finska, svenska och engelska saluför byggnader för den internationella marknaden. Nationalbibliotekets digitala samlingar. Alla rättigheter förbehållna.

en kontext av socialt byggande. Flyttbara villor verkade också vara en inte helt ovanlig huvudvinst i större lotterier.⁴¹ Frågan om typritningar och standardisering som en lösning på arbetarklassens bostadsproblem har tidigare diskuterats i ett flertal vetenskapliga undersökningar och vid tiden blev typritningen den främsta formen av standardisering som diskuterades inom branschen.⁴² Exempelvis diskuterades standardisering ur flera perspektiv i samband med den första allmänna finländska bostadskongressen 1917. Vid den här tidpunkten ser man tydligt att ideologierna kopplade till standardisering hade förändrats. Nu var prefabricerade hus något som på hemmaplan kunde tänkas lösa de mindre bemedlades bostadsproblem, medan arkitektkåren förespråkade att ”vanliga” bostäder skulle ritas individuellt från grunden. I dessa sammanhang förekommer också kommentarer om att det

inte finns någon prefabriceringsindustri att tala om i Finland.⁴³ Men bara några år senare finns i dagstidningarna omfattande rapportering om framsteg i branschen och ett flertal producenter med inriktning på export.

Mellankrigstiden och Mansio Oy

Mellankrigstiden är i stort sett obehandlad i den tidigare litteraturen, med endast strödda omnämningar av enskilda företagsnamn, framför allt Karjalan metsätuote, som nämns i Puutalos historiker. För att hitta mer information om utvecklingen under perioden är en möjlig strategi att följa ett företag och dess förekomst i dagspressen och övrigt arkivmaterial.

I den här kontexten utgör företaget Mansio Oy ett bra exempel. Företaget grundades i november 1923 av arkitekten Elias Paalanen, som idag är mest känd för sitt arbete som planerare av typhus

41 Se exempelvis annons för Finska byggmästarförbundets stora lotteri i Viborg, där en flyttbar villa från herr Mustonens snickerifabrik är huvudvinst.

42 Se exempelvis Saarikangas, *Model houses*; Jeskanen, *Kansanomaisuus ja rationalismi*; Riitta Nikula. *Suomalainen rivitalo: Työväenasunnosta keskiluokan unelmaksi* (Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2014).

43 *Arkitekten* 3, 1919, 34–35.

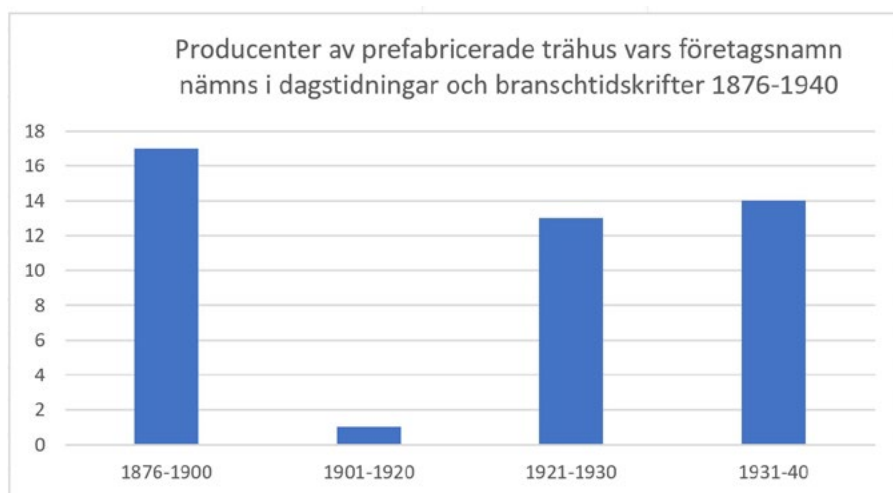

Bild 4. Statistiken visar antalet vid namn nämnda producenter av prefabricerade trähus i Finland under olika perioder. Datan för tabellen har hämtats ur tidningsurklipp, arkivhandlingar och tidigare publicerad litteratur. Alla rättigheter förbehållna.

vid Socialstyrelsen.⁴⁴ Några månader senare rapporterade man i tidningarna att företagets huvudsakliga verksamhet var prefabricering av trähus för export. Paalanen hade redan då ett samarbete med en mäklarfirma i Rotterdam, som också stod för produktionen av den katalog som finns bevarad i Nationalbibliotekets samling av småtryck (bild 3). I *Viikko-Sanomat* noterar man att de flesta ritningarna var utförda av Paalanen själv, och att de var gjorda med engelska, belgiska, franska och holländska kunder i åtanke. Därtill fanns också några typer avsedda för den japanska marknaden med i katalogen. I november 1923 hade företaget exporterat sina första byggnader till Japan med hjälp av minister Ramstedt. Tidningarna noterar att marknaden där visat intresse för de finländska produkterna som uppfattades vara förmånligare än de amerikanska. Här noteras att träbyggnaderna

med rappning utanpå är särskilt lämpade för områden med jordbävningsrisk.⁴⁵

I samband med sökningar på Mansio Oy i de digitaliserade dagstidningarna och i Finna.fi hittar man också information om andra företag i branschen. En kategori av källor där företag som var aktiva på exportmarknaden listas är publikationer som *Finlands exportregister* och *Finnish directory of manufacturers, merchants, and shippers*. Enligt listorna i dessa publikationer fanns under mellankrigstiden ett femtontal verksamma exportörer av prefabricerade trähus. Läger man till information om producenter för den inhemska marknaden, så stiger det totala antalet över 20. För att få en preliminär översikt över alla de företag som nämns vid namn i arkivmaterialet från sent 1800-tal till 1940 samlades informationen i en tabell. Antalet producenter var sannolikt större, eftersom man i texterna emellanåt hänvisar till några namngivna och därtill "ett flertal övriga" tillverkare vars namn inte listas. Statistiken kan

44 Registreringsdag 16.11.1923, *Kauppalehti* 4.12.1923. Det finns ingen mer omfattande biografi över Paalanen, men han nämns vanligen i finländsk litteratur om arkitektur, stadsplanering och inredning. Se till exempel Saarikangas, *Model houses*, 117–124; Märta Lagus-Waller, *Elna Kiljander: Arkitekt och formgivare*. (SLS, 2006), 25–34.

45 Se "Valmiita rakennuksia alettu viedä ulkomaille. Oy Mansio Ab aloittanut toimintansa," *Viikko-Sanomat*, 8.3.1924 och "Rakennuksia Suomesta ulkomaille [...]", *Uusi Suomi*, 28.2.1924 samt *Kauppalehti* 22.11.1923. Ramstedt är sannolikt Gustav John Ramstedt som fungerade som Finlands Chargé d'Affaires mellan 1919–1929. <https://finlandabroad.fi/web/jpn/edustautumisen-historia-japanissa> (Uppdaterad länk hämtad 21.5.2025).

i framtiden kompletteras genom att gå igenom enskilda företagsarkiv systematiskt. Men för att få en första överblick över läget ger den här sammanfattande tabellen en fingervisning om det antal namngivna producenter som varit verksamma sedan sent 1800-tal (bild 4).

Mellankrigstidens produktion av trähus gick i huvudsak på export, och Mansio Oy var en flitig deltagare i internationella mässor. Under 1924, som var Mansio Oy:s första hela verksamhetsår, rapporteras i tidningarna om två större mässor, en i Dunkerque i juli och en i Riga i augusti. För mässorna hade Mansio Oy tillverkat utställningspaviljonger, som i tidningarna beskrivs som gulmålade träbyggnader i allmogestil.⁴⁶ Paalanens företag fick också uppmärksamhet för sina produkter vid olika mässor under 1920- och 1930-talen. Exempelvis hade man deltagit i världsutställningen i Barcelona 1929 med prefabricerade husmodeller för exportmarknaden och vann guldmedalj för sin design. Året därpå deltog företaget i utställningen i Antwerpen och tilldelades hederspris för sina byggnadsmodeller.⁴⁷

Mansio omorganiserades år 1929 och började därefter heta Nova Mansio Oy. I samband med nylanseringen höll företaget ett marknadsföringsevenemang på Scala-teatern i Helsingfors. Här nämns att företaget hade tänkt fokusera på att producera byggnadstyper för tropiska klimat, bland annat exporterade man bostäder för gruvarbetare i Belgiska Kongo. Man redogjorde också för pågående förhandlingar med Rumänien. Samma år producerade man också en ny katalog med utvidgat antal byggnadsmodeller. I katalogen visar man också exempel på byggnader som företaget byggt, och på paradplats presenterades Oiva Kallios *Villa*

Kallio, därefter visades Paalanens egen lantbostad i Borgå.⁴⁸ Under första halvan av 1930-talet var företaget ständigt synligt i *Finnish directory of manufacturers, merchants and shippers*, och de hustyper som marknadsfördes riktades bland annat till spanska och Nordafrikanska marknaderna. År 1934 rapporterades att företaget hade skeppat sin första omgång hus till Palestina, och artikeln noterar att samma modell redan tidigare haft efterfrågan i Sydamerika och de holländska kolonierna.⁴⁹ Om företagets produkter skrev man året innan:

The design is indeed the fruits of many years' experience and study. There is nothing experimental in either the construction plans or the materials for these buildings. The firm has constructed so many summer and winter villas of different types, transportable bungalows, hospitals, army barracks, workers houses, garages, etc. that the experience is embodied in every one of its stock designs, varied as these are to suit the widest possible range of purposes, tastes and means.⁵⁰

Det här exemplet visar hur en sökning på ett enskilt företag kan ge ytterligare information om trähusexporten som fenomen. Det blir också tydligt är att exporten under mellankrigstiden följde de generella mönster för internationella kontakter och kulturdiplomati som präglades Finland agerande vid den tiden. Som Louis Clerc har visat i sin granskning av den finländska efterkrigstida kulturdiplomatin saknades ofta en strikt statlig styrning, och kontakterna byggde i stället ofta på personliga relationer och affärsnätverk från mellankrigstiden.⁵¹ När det gäller

46 *Ilta-lehti* 21.5.1924, "Suomi Dunkerquen messuilla". *Ilta-lehti* 2.8.1924, "Suomen osasto Riian messuilla. Saanut osakseen huomiota".

47 *Ilta-lehti* 4.4.1929, *Uusi Aura* 22.7.1930 och *Kotimainen työ: Kotimaisen työn liiton äänenkannattaja* (1.10.1929, 243–244).

48 *Nova Mansio Oy* (Nova Mansio Oy, 1929).

49 *Suomen paperi- ja puutavara-lehti* 15.11.1934; "Standardisoituja taloja," *Riihimäen Sanomat* 21.3.1931.

50 "Ready-made houses for export," *Finnish trade review* 1.12.1933.

51 Se Louis Clerc, *Cultural Diplomacy in Cold War Finland. Identity, Geopolitics and the Welfare State*. (Palgrave Macmillan 2023), 133.

den finländska trähusexporten blir detta särskilt tydligt i fallet med Polen och Israel, två av de länder som under åren kring 1950 importerade tusentals prefabricerade trähus. Material från dessa mottagarländer visar att handelskontakter och en småskalig import av finländska trähus förekom redan under 1930-talet. I flera fall vad det dessutom samma personer som var involverade i handeln både före och efter kriget.

Puutalo Oy – en i mängden under efterkrigstiden

Genom att komplettera tidigare publicerade data om exporten under perioden 1940–1955 med hjälp av nytt tillgängligt källmaterial får man också här resultat som ger en delvis annorlunda bild av situationen än den som tidigare varit känd. Perioden 1940–1955 domineras av några större företagsgrupperingar, vilka i olika konstellationer är aktiva inom exporthandeln med prefabricerade trähus. Den mest kända aktören är Puutalo Oy, som grundades 1940 och inledningsvis hade 21 medlemmar.⁵² Eftersom Puutalo var det av företagen som regelbundet publicerade företagshistoriker har den information de inkluderat i texterna blivit stommen i forskningen om prefabricerade trähus i Finland under 1900-talet. Det innebär samtidigt att en stor del av det material som rör den finländska trähusexporten som helhet inte har inkluderats i senare historieskrivning.

Ett centralt problem som påverkat historieskrivningen från perioden är hur Puutalo Oy i sitt arkiv- och publikationsmaterial förhållit sig till *Puurakenteiden Myyntiyhdistys*, från 1950 *Myyntiyhdistys Puurakenne*. När Puutalo grundades ingick en stor del av de då existerande industrierna som tillverkade någon form av prefabricerade trähus i denna takorganisation. Men 1944 bröt sig en grupp företag ur Puutalo Oy och grundade *Kenttämajojen ja puurakenteiden myyntiyhdistys – försäljningsföreningen för*

baracker och träkonstruktioner.⁵³ År 1946 bestod styrelsemedlemmarna av representanter från företagen *Ahlström*, *Enso Gutzeit*, *Joh. Parviainen tehtaat* och *Kymi Oy*.⁵⁴ De två stora aktörerna var ändå inte ensamma på marknaden, utan flera mindre sammanslutningar, som *Pelkkatalojen myyntiyhdistys* och *Hero-Tukku* var verksamma inom exporthandeln vid samma tid.

Under åren kring 1950 var *Puutalo Oy* och *Myyntiyhdistys Puurakenne* stundvis rivaler men samarbetade vid andra tillfällen. När försäljningsföreningarna formellt slogs samman i februari 1956 under det nya namnet *Myyntiyhdistys Puutalo Försäljningsförening* förenades samtidigt de båda företagens historia ihop till en – åtminstone i Puutalo Oy:s företagshistoriker. Det innebär att en hel del av det material som i senare historiker presenteras som tillverkat av Puutalo Oy i själva verket producerades av *Myyntiyhdistys Puurakenne* vid en tid då företagen var åtskilda.

Ett exempel på detta är rapporteringen kring hjälpsändningar till Nieuwe-Tonge i Holland efter stormfloden i Nordsjön 1953. Finska Röda Korset gjorde en stor insamling och med hjälp av medlen kunde tretton prefabricerade trähus skickas till det drabbade området. Enligt alla artiklar som publicerats i dagstidningarna är producenten av byggnaderna *Myyntiyhdistys Puurakenne*. I artiklarna nämns också att företaget tidigare har exporterat stora mängder material som behövts för att återbygga Holland efter kriget, samt 25 prefabricerade skolbyggnader i trä.⁵⁵ Läser man Puutalo Oy:s 25-årshistorik hittar man samma bilder på Puurakennes hus i Nieuwe-Tonge presenterade som byggnader tillverkade av Puutalo Oy (bild 5–6). Däremot nämns i en annan artikel att Puutalo Oy planerade att donera någon form av logi för 100

52 10 vuotta Suomalaista puutaloteollisuutta, 9–10.

53 *Kauppalehti*, kaupparekisteri 4.12.1943.

54 *Suomen sosialidemokraatti* 20.12.1945.

55 *Helsingin Sanomat* 18.7.1953; "Spr:n 13 lahjatalot lähtevät Hollantiin," *Maaseudun Tulevaisuus*, 18.7.1953.

Bild 5–6. De 13 finländska bostadshus som Myyntiyhdistys Puurakenne sände till Nieuwe-Tonge i Holland år 1953 presenteras i ett flertal artiklar i samband med att byggnaderna sändes iväg och byggdes upp på plats. I *Puutalo Communications* 1 år 1957 presenteras byggnaderna som tillverkade av Puutalo Oy.

personer och att man skulle sända ut byggnader som redan fanns i lager i Åbo.⁵⁶

Den komplexa relationen mellan företagen syns också i tidningarnas rapportering gällande exporten. Under slutet av 1940-talet och början av 1950-talet rapporterades årligen om den finländska delegation som reste till Moskva för att förhandla fram nytt handelsavtal för det kommande året. I dessa delegationer ingick alltid

representanter från bägge företagen.⁵⁷ Andra exempel återfinns i förhandlingarna kring ett avtal om export av trähus till Australien 1951 och Colombia 1955, där bägge företagen deltog och delade på exportkvoterna.⁵⁸ Och den bastu som de finländska trupperna hade med sig till OS i London 1948 var ett samarbete mellan företagen.⁵⁹

56 *Itä-Häme* 7.2.1953.

57 *Kauppalehti* 5.4.1946

58 *Länsi-Savo* 22.3.1951; *Helsingin Sanomat* 22.3.1951; *Helsingin Sanomat* 6.7.1955.

59 *Aamulehti* 13.7.1948.

Bäst kan relationen ändå granskas i internationellt arkivmaterial. Under decenniet efter krigén tävlade Puutalo Oy och Myyntiyhdistys Puurakenne om internationella handelsavtal, och bland annat i israeliska arkiv hittar man en stor mängd information som beskriver både rivalitet och samarbete kring förhandlingar om exportavtal, planering och utveckling av vissa modeller. Ett exempel är typ nummer 840 hos Puutalo Oy, eller AP 111/112 hos Myyntiyhdistys Puurakenne. Byggnaden är en av de vanligaste typer som levererades till en mängd olika platser runtom i Israel. Bägge företagens ritningar visar en snarlik exteriör, men skillnaden ligger främst i hur rumsfördelningen gjorts och i placeringen av fönster på sidofasaderna (bild 7–8).⁶⁰ Att samma byggnadsmodell uppfördes av flera olika producenter för samma destination har lämnat tydliga spår i arkiven.

Ett annat exempel på samplanering av ritningar kan ses i dokumentationen av ”modell 103”. Beställningen, med en grundläggande beskrivning av vilken byggnadstyp som behövdes, sändes från det israeliska ministeriet för bostäder till Puutalo Oy och till företaget Pelkkatalojen myyntiyhdistys i början av 1951. Pelkkatalo omnämndes ofta som den tredje största exportören av trähus i Finland under efterkrigstiden i de brev som skickades till israeliska myndigheter.⁶¹ Ritningarna i Pelkkatalos offert visar en enkel träbyggnad för två familjer, där varje bostad bestod av ett enda rum. Detta eftersom de israeliska myndigheterna specifikt hade önskat att inga mellanväggar skulle ingå för att hålla nere kostnaderna. Pelkkatalos konstruktion byggde på det som företagsnamnet antyder,

prefabricerade väggelement av stock. Detta visade sig bli för dyrt, så Puutalo Oy, vars offert visar samma byggnad men i en betydligt lättare konstruktion, valdes som leverantör.⁶²

Hur stor var exporten?

En annan fråga som det digitaliserade materialet ger nya perspektiv på är hur omfattande den finländska totalexporten av trähus egentligen var under efterkrigstiden. Puutalos eget arkivmaterial är både fragmentariskt och motsägelsefullt. Gör man en tabell över vilka år man exporterat byggnader till olika länder och hur mycket, samt vilka källor som säger vad, blir det tydligt att det sannolikt kan vara utmanande att någonsin få fram exakta siffror. Puutalo Oy:s egna sammanfattning över exporten mellan 1940–1950 finns presenterad i *Tehdasvalmisteisten puutalojen vienti sodanjälkeisinä vuosina* från 1951. Här används också olika siffror för olika perioder, men omvandlar man datan så att den motsvarar det företaget även själv räknar med i olika sammanhang under 1950-talet, dvs. att ett hus motsvarar cirka 60 m², så kan man få riktigivande statistik från perioden 1940–1950. Då har motsvarande ca 70 000 trähus exporterats via Puutalo Oy.⁶³

Från perioden 1947–1957 rapporteras att ungefär 50 000 byggnader exporterats. Enligt information i tidningsartiklar och företagets statistik kan man beräkna att företaget exporterade cirka 10 000 hus per år till Sovjetunionen under 1950-talets början till och med 1954, varefter handeln under en period stannade av nästan helt.⁶⁴ Räknar man samman detta med informationen från 1940-talet, skulle det

60 Puurakenne, Type AP 112a, General drawing. No. 1/2/758. 23.4.1952. ISA 2354/ 1-7; Puurakenne, Type AP 111a, General drawing. No. 1/2/757. 12.5.1952. ISA 2354/ 7-1

61 Därtill kan man hitta information om mindre enskilda företag som siktade på export till Israel, som Loimaan Puutyötehdas som meddelade att man exporterat tre träbyggnader till Israel och att man förhandlar med Australien och Indien om exportkontrakt. *Loimaan Lehti* 14.12.1949.

62 Brev från Pelkkatalojen Myyntiyhdistys till israeliska ministeriet för arbete och socialförsäkring, 2.1.1951 (I brevet står felaktigt 1950), brev från Pelkkatalojen Myyntiyhdistys till israeliska ministeriet för arbete och socialförsäkring, 24.2.1951 ISA 2352/ 1-3

63 Mattila, *Tehdasvalmisteisten puutalojen vienti*.

64 ”Puutalojen viennissä 135 000 m² vähennys,” *Helsingin Sanomat* 14.1.1954.

innebära att Puutalo Oy hade en total export mellan 1940 och 1957 på någonstans kring 120 000 byggnader.

De siffror som Puutalo själva publicerat i sina historiker är vanligen samma som får stå för uppskattningen av hela den finländska trähusexporten vid tiden. Granskar man rapporteringen i media samt jämför med inköpsstatistik från andra länder blir siffrorna betydligt högre. I regel brukar tidningarna ta upp exporten i antal kvadratmeter eller i pris, och endast i mer populärt inriktade artiklar, som vid jubileer eller liknande, omvandlas siffrorna till antal hus.

I de sammanhang där både Puutalo Oy:s och Puurakenteiden Myyntiyhdistys siffror nämns, utgör den senares export vanligen omkring två tredjedelar av de summor som nämns för Puutalo.⁶⁵ Som räkne-experiment kan man då tänka sig att två tredjedelar av 120 000 är 80 000, vilket skulle kunna ge en totalexport kring 200 000. Men – för att ytterligare understryka svårigheten i att beräkna det totala antalet – har vi den summa som Myyntiyhdistys Puutalo själva uppger 1957. Då gör man i sin tidskrift *Puutalo Communications* en tillbakablick på exporten av prefabricerade trähus under perioden 1940–1957 och konstaterar att de stora takorganisationerna tillsammans under perioden exporterat ungefär 15 miljoner m² prefabricerade hus, vilket motsvarar omkring 300 000 medelstora bostadshus. Man nämner

65 "Puutalojen viennissä 135 000 m² vähennys," *Helsingin Sanomat* 14.1.1954. Här konstateras att Puutalo oy och Myyntiyhdistys är de enda exportörerna av trähus vid tiden, och att det föregående året hade Puutalo exporterat ca 10 000 byggnader medan Myyntiyhdistys ca 6 000. Här nämns också Pelkkatalo, men att företaget numera endas säljer på hemmaplan. År 1950 konstateras i en artikel att företagen delar på andelen export av trähus till Sovjetunionen, där Puutalo exporterar 550 000 m² medan Myyntiyhdistys exporterar 350 000 m². Räknar man om siffrorna till antal byggnader så använde Puutalo Oy själva en ekvation där medelstorleken på de exporterade byggnaderna var 60 m² per hus, vilket ger ett resultat på omkring 91 000 och 5800 stycken.

också att vid år 1957 hade man redan exporterat byggnader till omkring 50 länder globalt.⁶⁶

Sammanfattning

Dessa exempel ur det finländska prefabricerade trähusets historia indikerar att det kan finnas orsak att omvärdera också till synes väletablerade forskningsområden, speciellt i samband med utveckling inom digitaliseringen och tillgängliggörande av arkivmaterial. Den nya historieskrivningen om finländsk trähusexport som detta resultat ger upphov till skiljer sig betydligt från hur man tidigare sett på fenomenet, och bidrar till att öppna helt nya perspektiv på trähusindustrins historia. I och med tillgången till ytterligare information om trähusproducenter och exportområden blir det möjligt att spåra information om dessa också i de arkiv som inte ännu digitaliserats, som en stor del av de finländska trävaruproducenternas företagsarkiv, då man har koordinater att utgå ifrån.

Här bidrar också det ökade intresset för att integrera prefabriceringen i arkitekturhistorisk forskning till att det finns ett ökat behov av metodologisk utveckling. Samtidigt har prefabriceringens roll inom arkitekturhistoriaskrivningen fått alltmer uppmärksamhet då man frångår snäva definitioner av arkitekturbegreppet till förmån för en diversifierad tolkning. Detta innebär också att tidigare narrativ behöver ifrågasättas. I Finlands fall har man tidigare tolkat Finlands trähusexport som mer eller mindre synonym med Puutalo Oy:s historia. Att vidga synen på detta är nödvändigt för att kunna få en korrekt bild av hur den internationella handeln med trähusen bedrivits och vilken utsträckning den egentligen haft. Samtidigt bidrar resultaten till en kritisk, historiografisk förståelse av prefabriceringens historia. Den tidigare näst intill heroiska berättelsen om den efterkrigstida snabbt växande trähusproduktionen och exporten kan

66 *Puutalo Communications* 1 1957, 1.

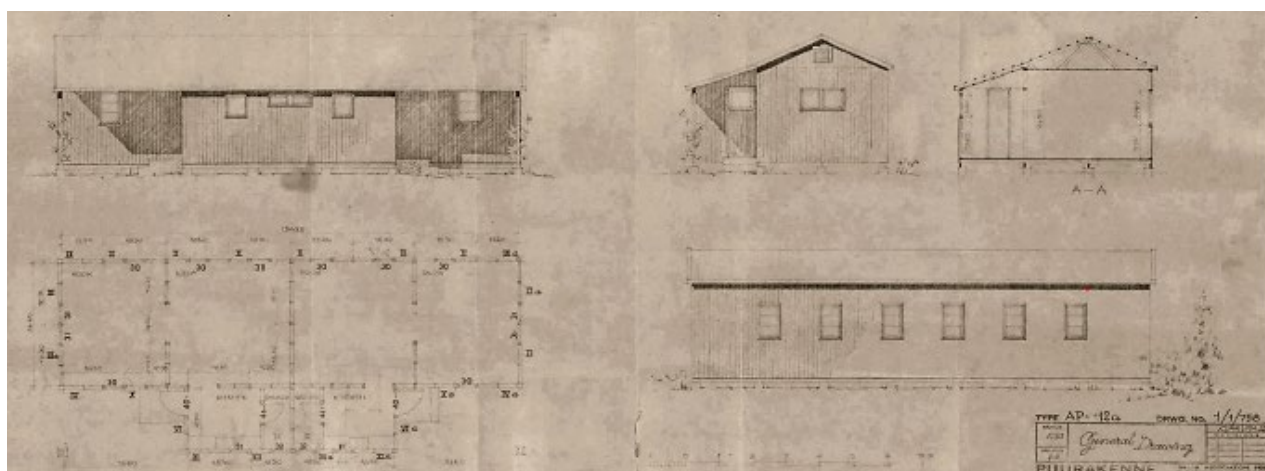
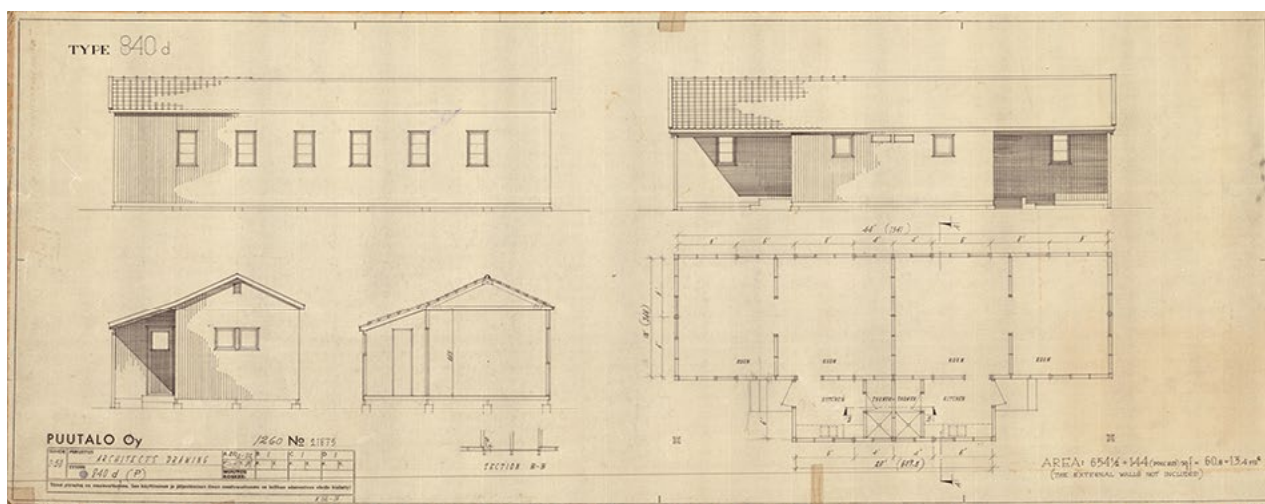

Bild 7–8. Den övre bilden visar Puutalo Oy:s modell 840d från 1952, och den undre ritningen är Myyntiyhdistys Puurakennes modell 12a, också från 1952. Puutalo Oy:s ritning finns i Puutalo Oy:s samling i ELKA, medan Puurakennes modell finns i Israel State Archives. Tyvärr är originalritningen i dåligt skick och kan inte längre hanteras för att göra högupplösta bilder.

då nyanseras och beskrivas som en naturlig del i en utveckling som pågått sedan sent 1800-tal.

Det man kan konstatera gällande metodologin är att digitaliseringen av arkivmaterial och tidningar tydligt kan bidra till ett vidgande av det arkitekturhistoriska forskningsområdet. Det finns ändå begränsningar – ämnet måste i sin samtid ha uppfattats ha tillräckligt stort allmänintresse för att nå över nyhetströskeln och därmed generera texter i dagstidningar eller professionella skrifter. Metodologin kräver också en tydlig systematik för att ge tillförlitliga resultat. Genom att bygga upp en strukturerad sökning med utgångspunkt i den systematiska

litteraturoversiktens tradition bidrar hanteringen av materialet till att också stora datavolymer, som exempelvis ett lands hela tidningsutgivning under en period av hundra år eller tusentals dokument om ett lands återuppbyggnadsförvaltning, kan analyseras.

Just mängden data som metoden resulterar i är en utmaning i sig, och här blir kärnan i processen att skapa fungerande datalagringsystem som samtidigt är hanterliga vid analys. Likt den systematiska litteraturoversiktens analysmetoder blir i det här fallet olika statistiska uträkningar och visualiseringar ett viktigt redskap för att kunna hantera informationen, samt göra den

jämförbar. I ett allt mer mobilt och internationellt forskningsfält har metodologin också fördelar. De digitala källorna är tillgängliga på distans och arbetet kan utföras i stort sett var som helst rent geografiskt. Det är också resurssparande att kunna granska materialet i den egna datorn istället för att resa till de fysiska arkiven. Det som fortsättningsvis krävs av forskarna för att kunna utföra sökningarna är relevanta språkkunskaper och en grundlig förståelse av den samtida begreppsapparaten.

Digitaliseringen av forskningsdata är en utveckling som är på stark tillväxt. I Finland har digitaliseringen nått långt och vi har numera möjligheter att analysera exempelvis kompletta uppsättningar tidningsartiklar och småtryck. En stor del av museernas digitaliserade material finns tillgängliggjort i Finna.fi, något som i flera andra europeiska länder ännu inte är möjligt i samma utsträckning, eller endast via det enskilda arkivets eller museets webbplats. Vartefter utvecklingen hinner i kapp internationellt öppnas en mängd nya möjligheter för forskning över traditionella geografiska gränser och detta kräver samtidigt en utveckling av metodologier och forskningssamarbeten som stöder denna nya, gränslösa form av arbete. Här utmanas de traditionella konst- eller arkitekturhistoriska metodernas räckvidd, samtidigt som undersökningen av ett kraftigt diversifierat källmaterial kräver nya inslag. Genom att kombinera informationen i traditionella arkiv med data ur digitaliserade källor både i Finland och utomlands, blir det därmed möjligt att omvärdera den finländska trähusexportens historia och öppna nya perspektiv för forskning.

Mia Åkerfelt, FD, Universitetslektor i Konstvetenskap vid Åbo Akademi och projektledare för forskningsprojektet "HoPE- Housing, Prefabrication and Export – the Architecture of Reconstruction in Times of Crisis." I sin forskning har Åkerfelt fokuserat på teman inom arkitekturhistoria kopplade till relationen mellan arkitektur och identitet, ideologier och minoritetsidentiteter. Forskningen innefattar också undersökningar av prefabricerad bostadsarkitektur i Finland och ett historiografiskt perspektiv på arkitekturbegreppet.

Källförteckning

Digitaliserade tidningar och tidskrifter i Nationalbibliotekets digitala samlingar

<https://www.kansalliskirjasto.fi/sv/tjanster/digikansalliskirjastofi-nationalbiblioteket-digitala-samlingar>

Aamulehti 13.7.1948.

Arkitekten 3, 1919.

Finnish trade review 1.12.1933.

Helsingfors Aftonblad 7.8.1892 och 1.8.1893.

Helsingin Sanomat 22.3.1951, 18.7.1953, 14.1.1954 och 6.7.1955.

Hufvudstadsbladet 8.10.1876.

Hämäläinen 18.11.1891.

Ilta-lehti 2.8.1924 och 4.4.1929.

Itä-Häme 7.2.1953.

Karjalatar 28.2.1890.

Kauppalehti 22.11.1923, 4.12.1923, 4.12.1943 och 5.4.1946

Keski-Suomi 3.12.1889.

Kotimainen työ: Kotimaisen työn liiton äänenkannattaja 1.10.1929.

Loimaan Lehti 14.12.1949.

Länsi-Savo 22.3.1951.

Maaseudun Tulevaisuus 18.7.1953.

Nya Pressen 28.8.1895.

Puutalo Communications 1 1957.

Päivälehti 13.1.1893.

Rauman lehti 27.8.1890.

Riihimäen Sanomat 21.3.1931.

Suomen paperi- ja puutavaralehti 15.11.1934.

Suomen sosialidemokraatti 20.12.1945.

Suomen teollisuuslehti, 1.2 .1892 och nr 7 1892.

Suomi 15.4.1890.

Uusi Suometar 31.12.1888, 21.2.1892, 3.3.1892 och 21.8.1895.

Uusi Aura 22.7.1930.

Uusi Suomi 28.2.1924.

Viikko-Sanomat 8.3.1924.

Östra Finland 31.10.1906.

Bibliografi och arkivmaterial

Brev från Pelkkatalogen Myyntiyhdistys till israeliska ministeriet för arbete och socialförsäkring, 2.1.1951 och 24.2.1951, Israel State Archives 2352/ 1-3

Clerc, Louis. *Cultural Diplomacy in Cold War Finland. Identity, Geopolitics and the Welfare State*. Palgrave Macmillan, 2023.

Cornell, Elias. "1800-talets elementhusbygge." *Daedalus: Tekniska museets årsbok*, red. Sigvard Strand, 29–46. Tekniska Museet Stockholm, 1969.

Davies, Colin. *The prefabricated Home*. Reaktion Books, 2005.

Edlund, Richard. "Monteringsfärdigt i backspegeln." *Kataloghuset: det egna hemmet i byggsats*. Byggförlaget, 2004.

"En industriby av kristna finländare i Israel", *Davar* 15.7 1952. [Titeln fritt översatt från hebreiska] <https://www.nli.org.il/en/newspapers/dav/1952/07/15/01/article/65>

Fabriksmässigt tillverkade trähus, som utställas på Byggnadsmässan. Bostadsutställningen i Helsingfors, 1940.

Finlands diplomatiska historia i Japan. Läst 21.5 2025. <https://finlandabroad.fi/web/jpn/edustautumisen-historia-japanissa>.

Hautajärvi, Harri. *Rakennetun Suomen tarina*. Rakennustietosäätiö, 2020.

Helamaa, Erkki. *40-luku, korsujen ja jälleenrakentamisen vuosikymmen*. Suomen Rakennustaiteen Museo, 1983.

Jeskanen, Timo. *Kansanomaisuus ja rationalismi – Näkökohtia Suomen puuarkkitehtuuriin 1900–1925 esimerkkinä Oiva Kallion kesähuvi Villa Oivala*. Arkkitehtiosaston tutkimuksia. Teknillinen Korkeakoulu, 1998.

Keinänen, Timo. "Suomalaiset arkkitehdit keisariklassisessa Pietarissa." *Venäläistä Helsingissä, Suomalaisista Pietarissa. Jäsentiedote* 3: 2010, 16–39. Rakennustaiteen seura, 2010.

Keys, Cathy. "Diversifying the early history of the prefabricated colonial house in Moreton Bay." *Queensland Review* 26, nr 1(2019): 86–106.

Kummala, Petteri. *Lamasalvoksesta elementtitekniikkaan. Suomalainen pientalosuunnittelu jälleenrakennuskaudella*. Suomen Rakennustaiteen Museo, 2005.

Lagus-Waller, Märta. *Elna Kiljander: Arkitekt och formgivare*. SLS, 2006.

Lampi, Pertti. *Oma tupa, oma lupa: Omakotiliikkeen ja -rakentamisen sekä pientaloasumisen historiaa ja kehitysvaiheita*. Suomen Omakotiliitto r.y., 2007.

Leiviskä, Matti. *Parakeista passiivitaloihin – Suomen puutaloteollisuuden historia*. Puutaloteollisuus oy, 2009.

Fabriksmässigt tillverkade trähus, som utställas på Byggnadsmässan. Bostadsutställningen i Helsingfors, 1940.

Mattila, Tuomo. *Tehdasvalmisteisten puutalojen vienti sodanjälkeisinä vuosina*. Kansantalouden seminaariesitelmä 14.3 1951. Puutalo Oy:s arkiv, ELKA.

Mäenpää, Jorma. *25 vuotta suomalaista Puutaloteollisuutta*. Myyntiyhdistys Puutalo Oy, 1965.

Nikula, Riitta. *Suomalainen rivitalo: Työväenasunnosta keskiluokan unelmaksi*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2014.

Nova Mansio Oy. Nova Mansio Oy, 1929.

O'Neill, Daniel, Samantha Organ. "A literature review of the evolution of British prefabricated low-rise housing". *Structural Survey* 34, nr 2 (2016).

Puurakenne, Type AP 112a, General drawing. No. 1/2/758. 23.4.1952. Israel State Archives 2354/ 1-7; Puurakenne, Type AP 111a, General drawing. No. 1/2/757. 12.5.1952. Israel State Archives 2354/ 1-7

Puutalo Oy. *10 vuotta suomalaista Puutaloteollisuutta*. Puutalo Oy, 1950.

Ritning till "Chalet Imatra no 3", Sörnäs Ånghyfleri och Snickeri Fabriks Bolag Finlands Arkitekturmuseum, Samling Selim A Lindqvist. Odaterad, sannolikt 1890-tal.

Saarikangas, Kirsi. *Model houses for model families: Gender, Ideology and the Modern Dwelling: The Type-Planned Houses of the 1940s in Finland*. SHS, 1993.

Siikanen, Unto. "Teollisen rakentamisen arkkitehtuuri." *Teollinen puurakentaminen*, redigerad av Eero Laitinen, 7–22. Rakennustieto Oy, 1995.

Smeds, Kerstin. *Helsingfors-Paris: Finlands utveckling till nation på världsutställningarna 1851–1900*. Svenska Litteratursällskapet i Finland och Finska historiska samfundet/Suomen Historiallinen Seura, 1996.

Soaita, Adriana Mihaela, Bilge Serin and Jenny Preece. "A methodological quest for systematic literature mapping." *International Journal of Housing Policy* 20, Nr 3 (2020): 320–343.
DOI: 10.1080/19491247.2019.1649040

Sopimus näyttelypaviljongin rakentamisesta sekä kertomukset ja julkaisut (1899–1901). Valtiovarain-
tomituskunnan arkisto, Hq:18, Kansallisarkisto, Helsinki.

Vesikansa, Kristo, Philip Tidwell & Laura Berger. *New Standards, Timber Houses Ltd. 1940–1955*. Garret Publications, 2021.

Vuolle-Selki, Tuula. *Vera Hjelt. Työväensuojelija*. Books on Demand (Helsinki), cop. 2013.